

Merkwaardige begraafplaatsen te Deurne

door Luuk Keunen

Het was vroeger een algemeen verschijnsel dat meer welgestelde families graag een eigen begraafplaats lieten aanleggen, waar de hele familie bij elkaar kon worden begraven. Vóór de Napoleontische tijd, toen er nog in kerken begraven mocht worden, bestonden deze begraafplaatsen vaak uit grotere kelders in de kerken, waarin hele families werden bijgezet. Een voorbeeld daarvan is het graf van de Van Doerne's, waarop de grafsteen lag, die nog altijd in de St. Willibrorduskerk van Deurne is te bezichtigen. De tekst op de steen, die tegenwoordig in de noordelijke zijtoren ligt, luidt "*Hier leet begraven Henrick van Doerne by synen vader Everde van Doerne, oemen, brueder, kynder, suster ende neve, here sterf anno XVc acht op s. andries avont. Ende Joffr. Christine van Hemert sterf anno XIIIc XCIX op s. Anna dach bidt voor dese sielen*".¹ Van de kelder (met menselijke resten) onder het priesterkoor vermoedt men dat het om de kelder en resten van de Van Doerne's gaat. In het kader van de restauratie van de kerk wordt wellicht binnenkort deze grafkelder geopend.

Rond 1800 werd het begraven in kerken uit hygiënisch oogpunt verboden. Alleen de koninklijke familie wordt, bij mijn weten, nog bijgezet in een kerk, namelijk die van Delft. Vanaf de 19^e eeuw kwam het aanleggen van particuliere begraafplaatsen, vaak op het eigen landgoed, op. Hier en daar zijn in het land op landgoederen en in bossen nog zerken, al dan niet met een hek erom, te vinden.

In Deurne is dit nooit de gewoonte geweest. De Deurnese notabelen werden in de 19^e eeuw gewoon op het kerkhof van de Willibrorduskerk begraven. Het enige aanwezige familiegraf² is oorspronkelijk niet als dusdanig bestemd geweest; het werd pas een familiegraf, toen in de 20^e eeuw nazaten van de oprichter (de eerste Deurnese "gestudeerde" arts Hendrik van Baar) besloten er ook begraven te willen worden. Tussentijdse generaties kregen echter een eigen graf.

De enige adellijke familie die Deurne rijk was, namelijk de familie De Smeth, had vanaf 1773 een eigen grafkapel bij de protestantse kerk van Alphen aan den Rijn, welke heerlijkheid zij ook bezat. In die grafkapel liggen nog meerdere leden van de Deurnes/Alphense tak begraven, waaronder de in 1878 op het Klein Kasteel gestorven Ferdinand Louis de Smeth³. Hij woonde in bij de notarisfamilie Van Riet.⁴

Na 1887 werd er niemand meer bijgezet in de grafkapel te Alphen, waarna de familie De Smeth koos voor anoniemere begrafenissen in de plaats van overlijden. In Deurne is echter nooit een De Smeth begraven.

De eerste Deurnenaar die met de oude traditie van de normale R.K. begraafplaatsen brak, was de bekende dorpsarts Hendrik Wiegiersma (1891-1969). Hij stuurde op 10 mei 1942 een brief naar de burgemeester van Deurne met de volgende tekst⁵:

"Weledelgestr. Heer,

Het ligt in mijne bedoeling in deze gemeente een bijzondere begraafplaats aan te leggen, teneinde daarin mijn lijk en de lijken der leden van mijn geslacht te begraven.

Het terrein daartoe bestemd is een perceel groot 1 HA. Duidelijk afgebakend gelegen in "het Ven" te Vlierden, kadastraal bekend in sectie B nummers 555 & 556. Ik verzoek u bij dezen mij daartoe uw verlot te doen bekomen en teekenen met hoogachting. Uwed. [du. dns.] H. Wiegiersma."

Kennelijk zag het college hierin geen bezwaren, en op 28 mei 1942 kreeg Hendrik Wiegiersma dan ook toestemming tot het oprichten van zijn particuliere begraafplaats te Vlierden⁶. Deze begraafplaats bestond, en bestaat nog, uit een door een gracht en hek omgeven vierkant terrein, met in het midden een vijver. Eerder heeft men echter grootsere plannen gehad. Men was van plan geweest "*om daar ook een Mariakapel te bouwen met muren van anderhalve meter dik en ramen zoals in heel Nederland niet te vinden zijn*".⁷ Deze plannen zijn uiteindelijk nooit uitgevoerd.

Een directe aanleiding tot het aanleggen van een eigen begraafplaats kennen we niet, maar vermoedelijk heeft de dood van Wiegiersma's zoon Wieger in augustus 1941 er iets mee te maken. Hij kwam op 18-jarige leeftijd om het leven op het Hollands Diep bij Werkendam. Op het kerkhof van Deurne werd hij al apart gelegd met het oog op een eventuele overplaatsing.⁸ Begin december 1942 moet de aanleg van de begraafplaats al voltooid zijn, want in december van dat jaar brengt Wiegiersma het lichaam van zijn zoon Wieger over naar de nieuwe familiebegraafplaats in Vlierden⁹.

Voorafgaand aan deze overplaatsing heeft er nog een verwarrende discussie plaats gehad tussen het Bisdom Den Bosch, pastoor Witlox van de Oude Parochie Deurne en pastoor Verrijt van Vlierden. Men zat in zijn maag met hoe het kerkhof moest worden ingezegend, terwijl Wiegiersma lange tijd niet naar de kerk was geweest. Het eigenzinnige karakter van Wiegiersma werkte ook bepaald niet mee met een compromis. De correspondentie tussen de drie is niet goed te volgen, omdat er in het archief van het Bisdom¹⁰ nogal wat stukken ontbreken.

Op 10 november 1942 meldt Mutsaers van het Bisdom aan de pastoor van Vlierden: "*Op grond van can. 1208 par. 3 staan wij door deze toe dat de familie Wiegiersma bij overlijden buiten het gemeenschappelijk kerkhof der parochie worde begraven met dien verstande dat ieder graf telkens afzonderlijk bij voorkomende gelegenheden worde ingezegend overeenkomstig het Rit. Rom. Tit. VI c. 3 n. 12. Dit verlot geldt enkel voor de familie*

Wiegersma, omdat anderen daar niet mogen begraven worden.” Daarop schrijft Verrijt een brief met een onbekende inhoud terug, waarop Mutsaers op 30 november vreemd genoeg antwoordt: “In beleefd antwoord op Uw schrijven deelen wij U mede dat het in ons Bisdom niet de gewoonte is een coemeterium privatum voor een bepaald persoon of een bepaalde familie toe te staan. Wij meenen ook voor Dr. Wiegersma geen uitzondering op den praktijk te kunnen maken.”

Ook de opmerking van de pastoor van Vlierden (zonder de anderen te raadplegen) dat Wiegersma zijn graf niet mocht inzegenen, deed de zaak geen goed. Uit een brief van Wiegersma zelf aan de gemeente d.d. 07-12-1942 weten we dat uiteindelijk is gekozen voor de oplossing om elk graf afzonderlijk in te zegenen. Of het graf van Wiegersma zelf is gezegend, is mij niet bekend.

Op deze begraafplaats zijn zover mij nu bekend vier leden van de familie Wiegersma bijgezet:

- Wieger Wiegersma (1923-1941), zoon van Hendrik;
- Wieger Wiegersma (1943-1948), zoon van Pieter;
- Petronella J.A.M. Wiegersma-Daniëls (1892-1962), vrouw van Hendrik;
- Hendrik J.M. Wiegersma (1891-1969).

Verder werd uit een onbekende bron vernomen dat ook de moeder van Hendrik, reeds overleden in 1903, zou zijn bijgezet op deze begraafplaats, maar daarover heb ik geen zekerheid.¹

Na Hendrik Wiegersma's eigen dood zijn er dus geen personen meer bijgezet. De aangeplante bomen op het terrein zijn inmiddels tot volle wasdom gekomen, en het geheel ziet er van nabij zeer fraai uit. Het is te hopen, nu alle Wiegersma's uit Deurne vertrokken zijn, dat Deurne er voor kan zorgen dat dit monument van een markant geslacht bewaard blijft voor de komende generaties. Deze steun werd in elk geval wel verworven van rijkszijde, omdat onder meer deze begraafplaats op 13 september 2001 tot rijksmonument werd verklaard.

Wiegersma's aanleg van een familiebegraafplaats bracht Theodore Baron de Smeth, woonachtig op het Groot Kasteel, ook op een idee. In februari 1944 stuurde notaris Tromp een brief naar het college, met het verzoek een gesprek te mogen houden, want “*Th. Baron de Smeth van Deurne zou op zijn grond onder Deurne op een nader in overleg met U vast te stellen plaats een eigen begraafplaats willen aanleggen voor hem en de leden van zijn geslacht*”.¹¹ Nadere details zijn tot mij gekomen via dhr. J.A. Baron de Smeth, jongste broer van voorgaande Theodore. Hij deelde me mee dat de aan te leggen begraafplaatsen op twee plekken in de kasteeltuin waren gepland.

Uiteraard is het nooit zover gekomen; de bevrijding van Zuidoost-Brabant en de verwoesting van het Groot Kasteel van Deurne volgden op 24 september 1944. Enkele jaren later vertrok Baron de Smeth met zijn vrouw uit Deurne en waren de plannen voor een familiebegraafplaats definitief een gepasseerd station.

Behalve deze particuliere begraafplaatsen kende Deurne ook enkele bijzondere algemene begraafplaatsen. In 1941 werd door de Secretaris-Generaal van het departement van Binnenlandse Zaken vastgesteld, dat er in een aantal plaatsen in Noord-Brabant nog geen algemene begraafplaats aanwezig was. Omdat de katholieke en protestantse begraafplaats niet voor iedereen open stonden, werd er met nadruk op gewezen dat elke gemeente ook een algemene begraafplaats diende te hebben. In Deurne was op dat moment al wel een algemene begraafplaats aanwezig¹². Deze was gelegen aan de Dolstraat (fietspad Aa-route) op het Heieind, achter het huis van Manders, die aan de Heieindseweg woonde. Het perceel was kadastraal als Deurne F 1769 bekend¹³. Hoe lang deze begraafplaats al bestond, heb ik niet terug kunnen vinden. In elk geval werd ze in 1950 opgeheven. De door mij geraadpleegde mensen zijn het er niet over eens of er ook daadwerkelijk mensen begraven lagen op het door bielzen en prikkeldraad omgeven begraafplaatsje, maar de officiële stukken vertellen ons dat er nooit iemand begraven heeft gelegen¹⁴.

In het voorjaar van 1950 werd besloten deze begraafplaats op te heffen, en een nieuwe aan te leggen op een in 1951 te bebossen deel van de Baarschotse Heide nabij de molen van Vlierden. Het terreintje moest 20 bij 15 meter groot worden, en omgeven worden door loofhout. Op de begraafplaats zelf kon dan nog een berk worden geplant ter aankleding. Om het landschap niet te verstoren zou er geen omheining komen. Met 25 gulden zou men dan wel klaar zijn¹⁵. Op 16 mei 1950 werd officieel het besluit genomen de oude, nooit gebruikte begraafplaats op het Heieind op te heffen en de nieuwe in de Vlierdense bossen (toen nog: Baarschotse Heide) te gaan inrichten. Het terreintje was kadastraal bekend als een deel van Vlierden C 1541. Op 30 juni 1950 stemde ook de gemeenteraad met het voorstel in. Of op deze begraafplaats ooit iemand begraven is geweest weet ik niet, maar het is in elk geval zeer waarschijnlijk dat het met de aanleg van algemene begraafplaats Jacobshof in het midden van de jaren 1960, waar vanaf toen zowel niet-christelijke als rooms-katholieke personen uit de centrumparochie werden begraven, van haar functie is ontheven. Daarna is het begraafplaatsje net als de omgeving met naaldbomen beplant.

Illustraties:

¹ Later kon dit worden bevestigd (LK, toevoeging 30 januari 2010).

Grafsteen Hendrik van Baar / Paulina van de Mortel, daterend uit 1827.

Begraafplaats Wiegersma, liggend in een bosje en omgeven door een gracht, vanaf de Rijntjesdijk.

Locatie van de voor zover bekend eerste Deurnese algemene begraafplaats aan de Dolstraat, achter het huis van Manders.

¹ Ouwerling, H.N., 1933. Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden.

² Een graf op een algemene of geloofsgebonden begraafplaats wordt hier als familiegraf gedefinieerd, als er beide ouders met meer dan 1 kind, of meer dan 2 generaties in begraven liggen.

³ Habermehl, H.J., 1985. Grafkapel Baron de Smeth te Alphen aan den Rijn.

⁴ Bevolkingsregister Deurne.

⁵ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 10-05-1942

⁶ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 28-05-1942

⁷ Bisdome 's Bosch Vlierden map C d.d. 02-11-1942

⁸ Bisdome 's Bosch Vlierden map C d.d. 02-11-1942

⁹ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/6 d.d. 07-12-1942

¹⁰ Bisdome 's Bosch Vlierden map C d.d. 02-11-1942 t/m 20-12-1942

¹¹ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 14-02-1944

-
- ¹² Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 26-02-1941
¹³ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 30-06-1950
¹⁴ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 16-05-1950
¹⁵ Deurne Nieuw Administratief Archief 72/5 d.d. 15-04-1950